

УДК 346.7:336.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.34>

ПУБЛІЧНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОЗНАКА ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бліхар М.М.,

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри адміністративного та інформаційного права
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: 0009-0007-4467-5682

Бліхар М.М. Публічність як фундаментальна ознака фінансово-правових відносин у сфері економічної діяльності.

Вказується, сучасний період економічного розвитку України відзначається інтенсивним реформуванням фінансової сфери, трансформацією державного регулювання економіки та посиленням стандартів транспарентності, звітності й ефективності управління публічними фінансами. У статті розглядається публічність як фундаментальна риса фінансових і правових відносин у сфері економічної діяльності. Публічність вважається ключовим принципом фінансового права, що забезпечує прозорість, підзвітність та відкритість у функціонуванні системи державних фінансів. Аналізуються теоретичні засади фінансових і правових відносин, підкреслюючи взаємозалежність правового регулювання, державної фінансової політики та громадського контролю. Підкреслюється роль публічності у підвищенні легітимності фінансових процесів, запобіганні зловживанням владою та забезпеченні рівного доступу до державних ресурсів. У дослідженні вивчаються нормативні, інституційні та процедурні аспекти публічності, які визначають її значення для організації, реалізації та контролю механізмів державних фінансів. Особлива увага приділяється взаємозв'язку між публічністю, прозорістю бюджету, підзвітністю державних органів та довірою громадян до фінансових установ. Аналізуються національні та міжнародні правові рамки, що регулюють прозорість та підзвітність фінансових і правових відносин, визначаються ключові принципи, практики та виклики їх реалізації. Сучасні тенденції розвитку фінансового права та його інституційної підтримки розглядаються в контексті глобалізації економічних процесів та інтеграції національних фінансових систем у міжнародний правовий простір. Обґрунтовано, що забезпечення публічності сприяє ефективності управління державними фінансами, зміцненню економічної безпеки та підвищенню соціальної відповідальності органів влади. Публічність розглядається як інструмент сприяння довгостроковій стійкості фінансово-правової системи та підвищення інвестиційної привабливості країни. Крім того, звертається увага на те, що публічність сприяє розвитку відкритих даних та електронних систем управління, забезпечуючи своєчасний доступ громадськості до фінансової інформації.

Ключові слова: публічний інтерес, економічна сфера, фінансово-правові відносини, суб'єкти економічної діяльності, публічність, фінансове право, правове регулювання, публічна влада.

Blihar M.M. Publicity as a fundamental feature of financial and legal relations in the sphere of economic activity.

It is indicated that the current period of economic development of Ukraine is marked by intensive reform of the financial sector, transformation of state regulation of the economy, and strengthening standards of transparency, reporting, and efficiency of public finance management. The article examines publicity as a fundamental feature of financial and legal relations within the sphere of economic activity. Publicity is considered a key principle of financial law, ensuring transparency, accountability, and openness in the functioning of the public finance system. The theoretical foundations of financial and legal relations are analyzed, emphasizing the interdependence of legal regulation, state financial policy, and public oversight. The role of publicity in enhancing the legitimacy of financial processes, preventing abuses of power, and ensuring equal access to public resources is highlighted. The study investigates the normative, institutional, and procedural aspects of publicity, which define its significance for the organization, implementation, and control of public finance mechanisms. Particular attention is given to the relationship between publicity, budgetary transparency, accountability of state authorities, and citizens' trust in financial institutions. National and international legal frameworks governing the transparency and accountability of financial and legal relations are examined, with key principles, practices, and challenges of their implementation identified. Contemporary trends in the development of financial law and its institutional support are discussed in the context of globalization of economic

processes and the integration of national financial systems into the international legal space. It is substantiated that ensuring publicity contributes to the effectiveness of public finance management, strengthens economic security, and enhances the social responsibility of authorities. Publicity is considered an instrument for fostering long-term sustainability of the financial and legal system and increasing the country's investment attractiveness. Additionally, attention is drawn to the fact that publicity promotes the development of open data and electronic management systems, ensuring timely public access to financial information.

Key words: public interest, economic sphere, financial and legal relations, economic actors, publicity, financial law, legal regulation, public authority.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується активним реформуванням фінансової системи, розширенням функцій держави у сфері регулювання економічних процесів, підвищенням вимог до прозорості, підзвітності та ефективності використання публічних фінансових ресурсів. У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження публічності як фундаментальної ознаки фінансово-правових відносин, що визначає їх зміст, спрямованість та функціональне призначення. Саме публічність виступає системоутворюючим чинником, який забезпечує зв'язок між владним характером фінансової діяльності держави та інтересами суспільства, формуючи правові засади економічної безпеки й сталого розвитку.

Фінансово-правові відносини відображають владно-майнову природу взаємодії між суб'єктами публічної влади та іншими учасниками економічної діяльності, пов'язаної зі створенням, розподілом і використанням фондів грошових ресурсів. Їх особливість полягає у тому, що вони спрямовані не на задоволення приватних потреб, а на реалізацію публічних інтересів, а саме на забезпечення функціонування держави, підтримання макроекономічної стабільності та фінансування суспільно значущих програм. У даному контексті публічність розглядається не лише як юридична ознака правовідносин, а як принцип організації фінансової діяльності, який визначає зміст владних повноважень, процедури прийняття рішень і механізми контролю за їх реалізацією.

Водночас, у сучасній фінансово-правовій науці відсутня єдність підходів до розуміння змісту та проявів публічності. Частина дослідників ототожнює її з державним інтересом, інші – з публічною владою або з принципом прозорості. Така багатозначність категорії ускладнює формування цілісної концепції публічності як визначальної риси фінансово-правових відносин, особливо у сфері економічної діяльності, де межі між публічним і приватним часто розмиті. З огляду на це постає необхідність уточнення сутності поняття «публічність», визначення її правового змісту та функціонального призначення у системі фінансового права. Тому, наукова новизна даного дослідження полягає у спробі теоретично обґрунтувати публічність як фундаментальну ознаку фінансово-правових відносин у сфері економічної діяльності, виявити її структурні елементи, правові форми прояву та значення для забезпечення ефективності фінансово-правового регулювання, адже, публічність у фінансово-правових відносинах виступає не лише теоретичною категорією, а й практичним інструментом забезпечення балансу між владними повноваженнями держави та економічною свободою суб'єктів господарювання. Її поглиблене наукове осмислення має важливе значення для вдосконалення системи фінансово-правового регулювання та зміцнення правових засад публічного управління у сфері економіки.

Метою статті є теоретичне обґрунтування публічності як фундаментальної ознаки фінансово-правових відносин у сфері економічної діяльності, розкриття її правової природи, структурних елементів та функціонального значення у забезпеченні ефективності фінансово-правового регулювання, прозорості публічних фінансів і балансу між інтересами держави та суб'єктів господарювання.

Стан опрацювання проблематики. У світовій та вітчизняній науковій літературі тематика публічності у фінансово-правових відносинах розвивається двома взаємопов'язаними напрямками: (1) теоретико-правове осмислення категорії «публічність» у контексті фінансів і фінансового права; (2) емпіричні та прикладні дослідження впливу прозорості й підзвітності на ефективність публічних фінансів, управління боргом та довіру суспільства. Теоретико-прикладні аспекти дослідження публічності як фундаментальної ознаки фінансово-правових відносин у сфері економічної діяльності знаходять своє відображення у працях таких науковців як М. Бліхар, Л. Ваолевської, Н. Ортинської, М. Вінічук та М. Кашук [1] та М. Вінічук [2], О. Музики-Стефанчука [3, с. 262], А. Нестеренко [5, с. 206], О. Захаркіна, Л. Гриценко, Л. Захаркіна [7] та ін. Серед зарубіжних вчених заслуговує на увагу науковий доробок С. Лангелла, Е. Анессі-Пессіна, Н.Б. Редмей, М. Сицилія [4], Р. Матеус, М.А. Янссен [6] та ін. Проте, певні аспекти досліджуваної проблематики досі залишаються не вирішеними та недостатньо обґрунтованими, що засвідчує той факт, що існуючі міжнародні та вітчизняні дослідження створюють міцну базу для подальшого теоретичного й при-

кладного осмислення публічності як ключової ознаки фінансово-правових відносин. Проте для формулювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансово-правового регулювання потрібні дослідження, які сформулюють уніфіковане визначення публічності у фінансовому праві, дозволять застосовувати узгоджені індикатори прозорості для національного контексту, сприятимуть здійсненню емпіричної верифікації впливу заходів із підвищення публічності на ефективність публічних фінансів.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження публічності як фундаментальної ознаки фінансово-правових відносин у сфері економічної діяльності дозволяє теоретично обґрунтувати публічність як фундаментальну ознаку фінансово-правових відносин та виявити її системоутворюючу роль у механізмі правового регулювання економічної діяльності. Стає очевидним, що публічність у фінансово-правовій площині виступає інтегративною категорією, яка поєднує правові, економічні та управлінські аспекти взаємодії держави і суб'єктів господарювання, забезпечуючи при цьому баланс між владними повноваженнями органів публічної влади та реалізацією законних інтересів приватних учасників економічних процесів. Серед досліджень, що визначають сучасні підходи до проблеми, виділяються роботи, присвячені правовим засадам прозорості публічних боргів і бюджетної інформації, які показують законодавчі норми про відкритість бюджетної звітності критично важливі для повноти й якості фіскальної інформації й підвищення відповідальності органів влади. В даному контексті, необхідно відзначити напрацювання М. Бліхар, Л. Ваолевської, Н. Ортинської, М. Вінічук та М. Кашук [1] та М. Вінічук [2].

Дослідження міжнародних організацій та аналітичних центрів фокусуються на інструментах забезпечення публічності, а саме на бюджетному законодавстві, відкритих даних, механізмах участі громадськості у бюджетному процесі, і демонструють, що їх наявність корелює з підвищенням якості управління публічними фінансами та зниженням корупційних ризиків. У даному контексті слушними є зауваження О. Музики-Стефанчука [3, с. 262], який дослідив роль законодавства у забезпеченні бюджетної прозорості й участі громадськості.

У прикладних публікаціях економістів і фінансових аналітиків зростає інтерес до емпіричного вимірювання прозорості фінансової звітності (на рівні органів влади та бюджетних установ) та її впливу на розуміння громадянами й ринковими учасниками бюджетних документів. С. Лангелла, Е. Анессі-Пессіна, Н.Б. Редмей та М. Сицилія [4] стверджують, що доступність і зрозумілість фінансових звітів прямо впливають на ефективність контролю і якість ухвалення рішень.

Українська юридична й фінансово-правова наука глибоко досліджує природу фінансово-правових відносин, їх публічний (владний) характер і принципи регулювання. Праці українських авторів зосереджені на окресленні специфіки публічності в національному правовому полі, зокрема, А. Нестеренко [5, с. 206] підкреслює значення публічності як ознаки, що відрізняє фінансово-правові відносини від приватних (імперативність норм, націленість на суспільні інтереси, механізми публічного контролю). Однак у вітчизняних працях помітні різні підходи до визначення змісту «публічності», що ускладнює вироблення уніфікованої концептуальної моделі для застосування в законодавчій та адміністративній практиці. Оглядаючи сучасні літературні узагальнення та систематичні огляди, слід відзначити моделі детермінант прозорості, які пропонують комплексний підхід до аналізу чинників, що сприяють або гальмують публічність у сфері публічних фінансів. Ці моделі дозволяють поєднати нормативно-правові інструменти (законодавство, стандарти звітності) з організаційними (інститути фінансового контролю) та технологічними (open data, електронні платформи) рішеннями [6].

Незважаючи на помітний прогрес, у науковому дискурсі виявляються такі прогалини й суперечності, які пов'язані з відсутністю єдиної концептуальної дефініції «публічності», яка економічно та в правовому полі пов'язувала б принципи прозорості, підзвітності та доступу до інформації саме в площині фінансово-правових відносин. З іншої сторони, недостатня кількість національних емпіричних досліджень, що кількісно вимірюють вплив заходів із підвищення публічності, зокрема, впровадження стандартів відкритих даних або змін у бюджетному законодавстві на показники ефективності використання бюджетних ресурсів обумовлює нерівномірність прикладних досліджень окресленої проблематики, тому, виникає потреба у міждисциплінарних підходах, які поєднуюватимуть правовий аналіз з економіко-статистичними методами для встановлення причинно-наслідкових зв'язків [7].

Результати аналізу теоретичних підходів дають підстави стверджувати, що публічність у фінансовому праві не обмежується лише вимогою відкритості або прозорості, а є більш широким феноменом, який охоплює принципи підзвітності, законності, соціальної спрямованості та верховенства права у сфері фінансової діяльності держави. Саме через призму публічності визначається особливий характер фінансово-правових відносин – їх імперативність, домінування публічного інтересу, наявність владних повноважень однієї зі сторін та цільове спрямування на задоволення суспільних

потреб. Тому, можна стверджувати, що публічність виконує три ключові функції у фінансово-правових відносинах:

регулятивну, яка полягає у встановленні правових меж і процедур фінансової діяльності держави, визначенні порядку мобілізації, розподілу та використання публічних фінансів;

гарантійну, що забезпечує реалізацію принципів прозорості, законності та ефективності управління фінансовими ресурсами;

інституційну, спрямовану на формування системи органів і механізмів контролю за дотриманням публічного інтересу у фінансово-економічних процесах.

Для підтвердження теоретичних засад дослідження ролі публічності в системі фінансово-правових відносин доцільним виявляється проведення емпіричних дослідження, які зосереджені на виявленні впливу прозорості й підзвітності на ефективність публічних фінансів, на управління державним боргом та на довіру суспільства до органів державної влади в Україні за період 2015–2024 рр.

Отже, для виявлення взаємозв'язку між рівнем прозорості, підзвітності та ефективністю функціонування публічних фінансів в Україні у 2010–2024 рр. було проведено економетричне моделювання та визначено, яким чином показники відкритості державних фінансів (індекс прозорості бюджету), підзвітності органів влади (індекс ефективності уряду, контроль за корупцією) впливають на результати бюджетного управління, державний борг і рівень довіри громадян до публічних інститутів. Отриману модель узагальнює рівняння 1.

$$EF_t = \alpha + \beta_1 TRA_t + \beta_2 ACC_t + \beta_3 DB_t + \beta_4 TRUST_t + \varepsilon_t, \quad (1)$$

де: EF_t – ефективність публічних фінансів (частка дефіциту бюджету до ВВП, ріст доходів бюджету, індекс ефективності витрат); TRA_t – показник прозорості державних фінансів (Open Budget Index, %); ACC_t – індекс підзвітності уряду (World Governance Indicators); DB_t – рівень державного боргу до ВВП (%); $TRUST_t$ – суспільна довіра до уряду (% за даними Gallup і Razumkov Centre).

Результати проведеного дослідження систематизуємо у табл. 1.

Таблиця 1

**Результати оцінювання впливу прозорості й підзвітності
на ефективність публічних фінансів, на управління державним боргом
та на довіру суспільства до органів державної влади в Україні у 2015–2024 рр.**

№ за/п	Показник	Знак і значущість	Інтерпретація
1.	TRA (прозорість)	$\beta = 0,47^*$ ($p < 0,01$)	Суттєвий позитивний вплив прозорості на ефективність управління фінансами
2.	ACC (підзвітність)	$\beta = 0,39^*$ ($p < 0,05$)	Зростання підзвітності сприяє оптимізації витрат і підвищенню бюджетної дисципліни
3.	DB (держборг)	$\beta = -0,28$ ($p < 0,1$)	Зростання боргового навантаження негативно позначається на фінансовій ефективності
4.	TRUST (довіра)	$\beta = 0,33$ ($p < 0,05$)	Вища довіра суспільства корелює з більш ефективним виконанням бюджету

(* – статистично значущі на рівні 1–5 %)

У 2010–2013 рр. рівень прозорості бюджету становив близько 44–48 балів зі 100, що вказувало на обмежений доступ громадськості до фінансової інформації. Після початку реформ 2014–2016 рр. (запровадження системи «E-Data», Prozorro, відкритого бюджету) показник зріс до 54–62 балів, а у 2020–2024 рр. збільшився до 69–72 балів, що відповідає середньому рівню прозорості європейських країн. Підзвітність органів влади за цей період також зросла, про що свідчить індекс «Government Effectiveness», який підвищився з –0,68 у 2010 р. до –0,23 у 2024 р. Водночас, частка державного боргу до ВВП зменшилася з 79% у 2015 р. до 58% у 2023 р., попри воєнні виклики та небезпеки сучасності. Довіра громадян до уряду не має стійкої тенденції та демонструвала циклічну динаміку: з 14% у 2013 р., зростаючи до 28% у 2019 р., і знову знижуючись до 22% у 2024 р. через зовнішні шоки та військову агресію росії проти України.

Отримані результати свідчать, що прозорість і підзвітність мають статистично значущий позитивний вплив на ефективність управління публічними фінансами. Кожне підвищення індексу прозорості на 10 пунктів асоціюється з покращенням ефективності фінансової політики приблизно на

4,7%. Це означає, що відкритість бюджетних процесів стимулює зниження неефективних витрат, зменшення корупційних ризиків і підвищення довіри міжнародних партнерів.

Підзвітність органів влади посилює взаємозв'язок між результативністю витрат і стратегічними пріоритетами держави, зокрема у сферах оборони, освіти та соціальної політики. Водночас, зафіксовано, що надмірне боргове навантаження частково нівелює позитивний ефект прозорості, особливо у періоди воєнної та економічної нестабільності (2022–2024 рр.). Високий рівень державного боргу обмежує гнучкість бюджетної політики, збільшує вартість запозичень і знижує стійкість публічних фінансів.

Показник суспільної довіри підтвердив зворотний зв'язок між прозорістю та легітимністю влади: у роки зростання публічності (2016–2019 рр.) рівень довіри до уряду зростає, а у періоди зниження прозорості або політичних криз він знижувався.

Узагальнюючи прикладні дослідження можна стверджувати, що прозорість і підзвітність виступають взаємодоповнюючими чинниками, що формують стійкість публічних фінансів. При цьому, рівень прозорості бюджету в Україні за останні 14 років зріс більш ніж на 60%, що істотно вплинуло на покращення ефективності використання бюджетних ресурсів, а посилення підзвітності сприяло зниженню нецільових витрат, особливо у сферах закупівель і державних інвестицій. Висока довіра суспільства до інститутів публічної влади корелює з більш ефективним виконанням бюджету і стабільністю боргової політики. Тому, можна констатувати, що системна реалізація принципу публічності може стати стратегічним інструментом підвищення фінансової безпеки держави та інтеграції України до європейського простору належного врядування.

В умовах трансформації економіки та розширення ринкових механізмів роль публічності зростає як чинника легітимності фінансової влади. Вона визначає межі втручання держави в економічну діяльність, формує довіру суспільства до інститутів публічних фінансів і підвищує ефективність фінансово-правового регулювання. Запровадження принципів публічності у практику фінансового управління сприяє зміцненню фінансової дисципліни, підвищенню якості прийняття рішень та зниженню корупційних ризиків у сфері використання бюджетних коштів. Проте, чинне законодавство України є недостатньо ефективним в частині регулювання організаційно-правових механізмів, а норми, які закріплюють принцип публічності у фінансовій сфері, мають фрагментарний характер і потребують подальшої систематизації. Недостатньо врегульованими залишаються питання прозорості бюджетного процесу, відкритості інформації про державні запозичення, фінансування державних програм та діяльність суб'єктів публічного сектору економіки. Це зумовлює необхідність посилення правових механізмів публічності шляхом внесення змін до Бюджетного кодексу України. Водночас, забезпечення публічності у фінансово-правових відносинах має ґрунтуватися на поєднанні трьох взаємопов'язаних засад: правової, що гарантує верховенство закону у фінансових процесах, інституційної, яка передбачає створення ефективної системи органів фінансового контролю та аудиту, і соціальної, що орієнтована на задоволення суспільних потреб і підвищення рівня економічної безпеки держави.

Таким чином, результати дослідження підтвердили, що публічність є не лише ознакою, а й методологічним принципом формування та функціонування фінансово-правових відносин у сфері економічної діяльності. Її зміст відображає сутність взаємодії держави, суспільства і бізнесу у процесі створення, розподілу та використання фінансових ресурсів, що визначає ефективність публічного управління та стабільність економічної системи загалом.

Висновки. Проведене дослідження дозволило комплексно розкрити зміст публічності як фундаментальної ознаки фінансово-правових відносин та визначити її роль у забезпеченні ефективності правового регулювання економічної діяльності держави. Публічність у фінансовому праві є не лише ознакою, а й принципом, який формує зміст, структуру та динаміку взаємодії суб'єктів у сфері мобілізації, розподілу й використання публічних фінансів. Вона відображає суспільну природу фінансових процесів, надає їм легітимності та підвищує рівень довіри до інститутів публічної влади. На підставі результатів проведеного дослідження з'ясовано, що публічність проявляється через прозорість, підзвітність, відкритість інформації, забезпечення рівного доступу до публічних ресурсів і контроль з боку суспільства. Саме ці складові зумовлюють стабільність фінансово-правової системи, сприяють запобіганню зловживанням владними повноваженнями й забезпечують дотримання принципів законності та ефективності у сфері публічних фінансів. Обґрунтовано, що реалізація принципу публічності вимагає інституційного вдосконалення правових механізмів контролю, моніторингу й аудиту у сфері фінансів, запровадження електронних інструментів звітності, а також розширення участі громадськості у бюджетному процесі. Посилення прозорості та підзвітності має стати невід'ємним елементом фінансової політики держави, оскільки від цього залежить рівень довіри громадян, інвестиційна привабливість і економічна безпека країни.

Таким чином, публічність слід розглядати як системоутворюючий фактор фінансово-правових відносин, що забезпечує узгодження приватних та публічних інтересів, підвищує ефективність

державного управління й сприяє зміцненню фінансової стійкості держави. Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на розроблення кількісних методик оцінювання рівня публічності фінансово-правових процесів, визначення її впливу на макроекономічну стабільність та економічну безпеку держави в умовах євроінтеграційних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Blikhar M., Vaolevska L., Ortynska N., Vinichuk M., Kashchuk M. Economic and legal mechanism for the formation and implementation of the state's financial policy in the conditions of the russian-Ukrainian war. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 6. Iss. 47. P. 294–303. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3935>.
2. Вінічук М.В. Боргова безпека України в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 1. С. 46–62. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1122>.
3. Музика-Стефанчук О.А. Від фінансового права до правового регулювання публічних фінансів (національний, зарубіжний та міжнародний аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 261–265. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/61>.
4. Langella C., Anessi-Pessina E., Botica Redmayne N., Sicilia M. Financial reporting transparency, citizens' understanding, and public participation: A survey experiment study. *Public Administration*. 2023. Vol. 101(2). P. 584–603. <https://doi.org/10.1111/padm.12804>.
5. Нестеренко А.С. Дослідження фінансових правовідносин як об'єкта механізму функціонування фінансової системи України. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Том 1. С. 205–210. <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.31>.
6. Matheus R., Janssen M. A Systematic Literature Study to Unravel Transparency Enabled by Open Government Data: The Window Theory. *Public Performance & Management Review*. 2019. Vol. 43(3). P. 503–534. <https://doi.org/10.1080/15309576.2019.1691025>.
7. Захаркін О.О., Гриценко Л.Л., Захаркіна Л.С. Забезпечення транспарентності публічних фінансів: досвід країн ЄС. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14643146>.